

יוסף דב סולובייצ'יק / בוסטון

תפילתם של יהודים

היהדות תפסה תמיד את התפילה כעבודה שבלב, שהוא פועם בקצב מהיר ובלתי מסודר, לב השופע תשוקה אלוהית, המלא כיסופים ותהיות ודיסונאנסים, לב שהוא כה "מטורף", "פראי" ו"פרימיטיבי" עד שהוא ירא לעבור את מיפתן ה"היכל", כי שם הכל תקין, מתורבת ורצוף שכליות. הלב היהודי הנפלא התפלל וערך תפילה מימי אברהם אבינו ואילך. לפיכך נוסח הדורות היהודי רחוק מלהיות משוכלל מבחינה מוסיקאלית. הנוסח המילודי היהודי מצטיין תכופות בהעדר צורה ובקפיצות הדרך הפתאומיות שלו. כל המחפש התאמות הארמוניות של קולות בניגוני תפילת ישראל סופו אכזבה. מה שאפ"ר שר למצוא בהם הוא התפרצות סטיכית של רגשות; למשל, תקה וחזון כמו ב"ובכן תן פחדך", שמחה שקטה וגעגועים כמו ב"הכהנים והעם", ייאוש ועצבות כמו ב"אשמנו" או ב"אנא השם חטאו", מילאנכוליה יחד עם התעוררות כמו בקדיש של נעילה, חגיגות ומתיחות כב"כל נדרי". מכל הנעימות הללו אינה פורצת שירה עשירת צלילים, אלא שפע של לבביות ונפשיות, הקול של "מן המצר קראתי", ו"ממעמקים קראתיך ה'" ותפילה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפוך שיחו". זוהי המילודיות של עבודה שבלב, בה טובעת הצורה בתוכן, הפרוזה ברגש והחיצוניות בפנימיות. כאן מגיב הלב, האמת.

אני מתאר לעצמי ליל כל נדרי בבית המדרש של הבעל"שם טוב או בעל ה"תניא" ז"ל. שם וודאי לא השתמשו במוסיקה, במקלות ובניגוני פאר. שם לא היו בימות מקושטות בשטיחים, פרחים ו"ראביים" המאומנים בארשת הלשון ובנימוסים נאים; שם התפללו יהודים פשוטים שבפשוטים, שהיו רחוקים ביותר מיפיותו של יפת, אך במקום זה בני גוע קדמון, שהיו חלק בלתי נפרד של הדורות, שאש"רת יקדה בקרבם, "עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה...". הצורה היתה חסרה לגמרי, אך משום כך נישאת שם סערת אמונה לזהטת מרוב אהבה ותשוקה לבורא. כל המתפללים נעו ודאי כעצי יער מפני רוח סערה.

רואה אני את עצמי זכאי לתאר תמונה כזאת, הואיל ובזכרונות הילדות שלי, מעורפלת למחצה ואפופת רומאנטיקה למחצה, רואה אני עדיין עתה את

ניענועיהם החזקים של קהל אנשי חב"ד בלילה ראשון של ראש השנה, "ליל ההכתרה" (בכינויים של חסידים וותיקים), כשהאדם השפל והנרכה, שהיום הוא כאן ומחר בקבר, מגיש את כתר המלוכה לעתיק יומין, לאיך-סוף, לחי העולמים ומכנה אותו המלך הקדוש. עדיין אני שומע את הרחש של מאות יהודים משולהבים ברוחניותם, שהיה חולף בבית-הכנסת, כשהש"ץ סיים את הקדיש והקהל פתח באמירת תפילת העמידה, המייה של משהו נשגב ונעלה, לוהט וחי, שלא היה זקוק לא לחזן ולא למקהלה ולא לקישוטים תיאטראליים, כדי להגיע לשערי שמים.

האם זקוק המעיין, המזנק מתוך האדמה בכוח-קדומים איתן, לאיזו שהיא צורה מלאכותית, כדי לשוות לו הוד ורושם? כלום צריכה הלבנה, הנפלטת מתוך הר הגעש הבווער להתנועע לפי כללי הדיקורום הנבוב והריק? דווקא בטבעיותם, בראשוניותם ובספונטאניות שלהם מתגלה יופיים, ההוד שבג" בורה. וכי אין האדם העורך תפילה לקונו מעיין זונק או אפילו הר יורק אש? ברור איפוא שהתפילה היא ההיפך מן הטקס במה שנוגע ליחס בין התוכן והצורה, הלב והמלה. ולפיכך כל התיקונים האסתטיים הללו בתפילה — במקום להעמיק את החוויות — יגזלו ממנה את תוכנה ונשמתה.

אולם אף יתר התכונות של הטקס מתגלות כשעטנו בעבודה שבלב. אם התפילה האמיתית נעשית בלב אין צורך באמן-הטקסים שיתווך בין הקהל ובין הבורא. לפי השקפת היהדות, הרי כל יחיד יש לו לב המלא אהבה — בהכרה או שלא בהכרה — לאלוהים, ולבו קרוב לשערי השמים בדיוק כמו לבו של הרבאיי, והרבה פעמים קרוב יותר. אין צורך שהרבאיי יעמוד על הבימה, מקושט ב"בגדי כהונה" ויביים את התפילה. הוא והיהודי הפשוט יחסנים שווים הם לפני המקום. ועליהם להתפלל בתחתית בית-הכנסת ללא שום הבדל. אין בדעתי להיכנס כאן בפרטי הלכה ביחס לאיסור עמידה על בימת התפילה, אך אחת אני יודע, שהעמידה במקום שהוא למעלה מזה של הציבור בשעת התפילה, היא בניגוד לעבודה שבלב, שהיא ביטוי לרגש של "מעמקים". התפקיד המזויף כיום של הרבאיי בניצוח על התפילה הוא פרי מושג הטקסיות הכוזב שחדר לתפיסתנו על התפילה.

ומעל לכל, אין להפריד את העבודה שבלב מן החיים. בעמידתו לפני קונו בתפילה חייב האדם למסוד דין וחשבון על מעשיו היומיומיים מחוץ לבית הכנסת. תפילה צריכה לשמש ראי של הנהגת האדם, ואסור שתיהפך אי-פעם לכוח שיאפשר לו לברוח מעצמו ומחובותיו המוסריות. בניגוד לכנסייה, לא פיתחו בתי הכנסת היהודיים מעולם אמצעים ארכיטקטוניים ודיקוראטיביים כדי להלך קסם על האדם ולהרדימו במצב-רוח של על-טבעיות. מעולם לא רצו ליצור את האשליה, שעומדים לפני המקום, בזמן שהלב אינו מחפש

אותו כלל, כשהוא קשה כאבן, אכזרי וציני. אצלנו בבתי הכנסיות לא שררה אפולונית למחצה: האור הבהיר של השמש לא הוסתר מעולם על ידי חלונות צבעוניים צרים. בבתי הכנסיות שלנו לא הדהדו מעולם הקולות הרבים והעשירים של נגינת העוגב ושירת המקהלה המעורבת המוסתרת מעיני המתפללים, כדי ליצור מצב־רוח מיסתורי לא מזה. מעולם לא השתדלו להוציא את היהודי מן המציאות ולהפגישו עם רוחות. נהפוך הוא: תמיד דרשנו ממנו שהתפילה תהיא המשך לחייו ובה יודה הוא על האמת. לפיכך כל ההמחזה הקאתולית־נוצרית של התפילה זרה כל כך להכרה הדתית שלנו, ומשום כך גדולה ביותר היא התנגדות ההלכה למה שנקרא מודרניזאציה של סדר התפילה, המוחה את המיוחד־המקורי בעבודה שבלב.